

Groningen

Appingedam

Voormalige synagoge, Broerstraat 6

Deurfries

TEKST

ויולכני אל השער שער אשר פנה דרך הקדים : והנה כבוד אלהי ישראל בא
Ezechiel Cap. 43 vers. 1 : מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו
VERTALING 'En hij bracht mij naar de poort, een poort die uitziet naar
het oosten. En zie de glorie van de God van Israël kwam vanuit het
oosten en zijn geluid was als het geluid van vele wateren en de aarde
lichtte op van zijn glorie' (Ezechiël 43:1-2).

OPMERKING In het geheel van de gebruikelijke synagoge-opschriften is dit een opmerkelijke
tekst, die nadrukkelijk de gedachte aan het toekomstige herstel van de Tempel in Jeruzalem
oproept; zie Ezechiël 43 als geheel.

Onderaan de deurpilasters

TEKST בשנת - תקסא

VERTALING 'In het jaar – 561' = 1801.

Begraafplaats Heidensgang: Omstreeks 1900 werd op de begraafplaats
een metaheerhuis gebouwd waar de doden werden verzorgd en van
waaruit de uitvaart plaatsvond. Dit gebouw bestaat niet meer; er rest
slechts een herdenkingssteen. De begraafplaats is afgesloten middels
een muur en een hekwerk.

Bellingwolde

Algemene begraafplaats, Joods monument

TEKST ת' נ' צ' ב' ה' (= תהי נפשם צרורה בצרור החיים)

VERTALING 'Hun ziel worde gebundeld in de bundel van het eeuwige
leven.' Vgl. I Samuel 25:29.

Bourtange (Vlagentwedde)

Synagoge, Batterijenstraat 2

Gevelsteen

TEKST בבית אלהים נהלך ברגש

VERTALING 'In Gods huis gaan wij in geestdrift' (Psalm 55:15).

afbeelding 1 *Herinneringsmonument, plaque*

TEKST זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח

Gedenk wat Amalek u gedaan heeft ...

... vergeet het niet Deut. 25:17-19 (... namen...)

VERTALING Als vermeld. De geciteerde woorden liggen in de brontekst
ver uit elkaar.

2

afbeelding 2

Delfzijl

In het gemeentehuis bevindt zich een inscriptie met de tekst **בחסד עון ואמת יכופר עון** 'Door liefde en trouw wordt de ongerechtigheid verzoend...' (Spreuken 16:6).

Grijpskerk

Op het Joodse deel van de Algemene Begraafplaats staat een steen met de namen van de weggevoerde Joden.

Groningen

Synagoge, Folkingestraat 60, gevelsteen boven de ingang

TEKST **ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך לפ"ק**

VERTALING 'Gezegend zijt gij bij uw komen, gezegend zijt gij bij uw gaan (Deuteronomium 28: 6). Naar de kleine telling.'

CHRONOGRAM 666 = 1906.

Metaheerhuis achter begraafplaats Moesstraat, Sleedoornpad, gevelsteen

TEKST **וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה**

VERTALING 'En het stof zal terugkeren naar de aarde vanwaar het was, maar de geest zal terugkeren naar de God die haar heeft gegeven'

(Prediker 12:7).

Leek

Herinneringsmonument, Samuel Leviestraat 10, middelste van drie panelen

TEKST **'..Totdat de Vertrooster komt. Die de Vrede verkondigt'.**

עד כא (= בא) מנחם משמייע שלום

VERTALING Als vermeld. Vgl. Jesaja 51:7; Nahum 2:1.

OPMERKING De tekst, die een klein foutje bevat, herinnert aan het ritueel voor de doden.

Nieuweschans

Voormalige synagoge, Voorstraat, gedenkplaat

TEKST (...namen...)

נחמו נחמו עמי

VERTALING 'Troost, troost, mijn volk' (Jesaja 40:1).

In Nieuweschans bevinden zich een Joodse begraafplaats aan de Bunderpoort en een aan de Kerkweg.

1

Noordbroek: zie Zuidbroek

Onstwedde

Herinneringsmonument, Hardingestraat, plaquette

TEKST **אולי יש תקווה**

Misschien is er hoop

Klaagl. 3:29b

VERTALING Als vermeld.

Oude Pekela

Herinneringsmonument (1950), bij begraafplaats Draijerswijk, stèle

TEKST LINKS De herinnering aan de brave blijft eeuwig

Ter gedachtenis aan de leden der Joodse gemeente te Pekela die door de bezetter zijn gedeporteerd en gedood in de jaren 1940–1945

TEKST RECHTS **לזכר עולם יהיה צדיק
לזכרון נשמותיהם של הטהורים בני קהלתנו שנהרגו ושנשרפו על ידי הצר
והאויב בין שנת ת"ש לשנת תש"ה**

VERTALING (WOORDELIJK) ‘Ter eeuwigere herinnering zij de rechtvaardige (Psalm 112:6). Ter herinnering aan de zielen van de onschuldige (reine) leden van onze gemeente die gedood en verbrand werden door de verdrukker en de vijand tussen het jaar 700 en 705.’

Op de begraafplaats tussen de Haanswijk en de Draijerswijk (1693) staat een gedenkteken.

In de Hendrik Westerstraat bevindt zich een gevelsteen van de synagoge (afgebroken 1979).

Stadskanaal

Monument (1986) op begraafplaats, Navolaan/Groningerlaan

TEKST **Uit de Talmoeד** **חבל על דאבדין ולא משתכחין**

Wee om hen die verloren gingen en niet meer gevonden worden.

Dit monument is opgericht ter nagedachtenis aan de 136 mannen, vrouwen en kinderen van de Joodse gemeente Stadskanaal die in de jaren 1940–1945 om het leven werden gebracht.

VERTALING Als vermeld. Babylonische Talmoeד, Sanhedrin 111a.

OPMERKING De genoemde Talmoeדtekst betreurt het verloren Godsvertrouwen van de aartsvaders. De Aramese frase **חבל על דאבדין ולא משתכחין** wordt algemeen gebruikt om gevoelens van condoleance en verlies uit te drukken.

Stedum-Loppersum

Aan de toren van de Hervormde kerk te Stedum bevindt zich een gevelsteen.

Veendam - Wildervank

Begraafplaats, Sluisweg 92

Metaheerhuisje, boven de toegang

TEKST **קטן וגדול שם הוא . ועבד הפשי מאדניו .**

VERTALING ‘Klein en groot zijn daar, en een slaaf is vrij van zijn meesters’ (Job 3:19).

Herinneringsmonument (1951)

TEKST **המצבה הזאת תהיה לזכרון עולם לנשמות הטהורות בני קהלה קדושה
פעהנדאם-ווילדערפאנק-מונטענדאם שהלכו בשבי על ידי האויב
בין שנת ת"ש לשנת תש"ה ולא שבו**

Dit monument wil zijn een eeuwigdurende herinnering aan de leden der joodse gemeente te Veendam-Wildervank-Muntendam, die door de vijand zijn gedeporteerd en die niet zijn teruggekeerd.

VERTALING (WOORDELIJK) ‘Deze steen zij een eeuwigere herinnering aan de reine zielen van de leden van de gemeente Veendam-Wildervank-Muntendam die door de vijand gevankelijk zijn weggevoerd tussen de jaren 1940 en 1945 en die niet terugkeerden.’

Veendam

Herinneringsmonument (1967) op de plaats van de voormalige synagoge, Prins Bernhardlaan, groep stenen met opschriften, van rechts naar links

afbeelding 3 *Stichtingssteen van de voormalige synagoge van het jaar 1892*

TEKST **הבית החדש הזה הוכן על מכוננו תרנ"ב לפ"ק
זה השער ל"ה צדיקים יבאו בו
הדביר וההראל אשר בנה עם אל ויקרא
שמו אל בית אל כי שם ישמע מפילת ישראל
בשובה ונחת תושעון ובא לציון גואל
א קולי ? לפרט קטן**

VERTALING ‘Dit nieuwe huis werd op zijn grondvest gevestigd (in het jaar) 652 naar de kleine telling.

Dit is de poort voor de Eeuwige waardoor rechtvaardigen ingaan (Psalm 118:20).

Een heiligdom en offerplaats hetwelk Gods volk gebouwd heeft, en God noemde de naam ervan Beth El (Huis Gods). Want daar hoort Hij het gebed van Israëel.

Door inkeer en rust zult gij gered worden (Jesaja 30:15) en zal een verlosser tot Sion komen (Jesaja 59:20) **מין שטם ?**, naar de kleine jaartelling.’

3

CHRONOGRAM De laatste regel is praktisch onleesbaar.

OPMERKING 'God noemde de naam' kan ook gelezen worden als 'Samuel'.

Stèle ter herinnering aan een weldoenersechtpaar

TEKST

אבן זכרון עד דור אחרון
 להחבר ר' גרשון משה בר' אהרון טוב
 נולד יום א' ח"י תמוז תקנ"ט לפ"ק
 ויאסף אל עמיו אור לעש"ק (=לערב שבת קודש) כ"ז כסלו שנת
 ותשבתו הרמתה לפ"ק
 ואשתו הצנועה מרת הדס
 בת מהור"ר (=מורנו הרב רבנו) יצחק הכהן
 נולדה גם היא ביום ובשנה הנ"ל (=הנזכרים לעיל)
 והלכה לעולמה י"ג טבת שנת בעדן (ג) אלהים היית לפ"ג
 **
 למען לא יסוף מעדת ישראל זכרונם
 המה הניחו חלק מיתרם והונם
 ממנו חדשו לכבוד יוצרם וקונם
 לקהלה הזאת בית ספר ובית תפלה
 בשנת לישראל נאזה תהלה

VERTALING 'Herinneringssteen tot aan het laatste geslacht:

Aan de chaveer Gersjon Mosje, zoon van Aäron Tov,
 die werd geboren op zondag 18 Tammoez 559 van de kleine telling
 (= 21 juli 1799)

en tot zijn vaderen werd verzameld op vrijdagochtend 27 Kislev van
 het jaar En zijn (Samuels) terugkeer was naar Rama (I Samuel 7:17),
 naar de kleine telling.

En (aan) zijn deugdzaam vrouw, vrouwe Hadas, dochter van de wel-
 eerwaarde rabbi Izaak Cohen, die werd geboren op de zelfde dag en
 in het zelfde jaar als bovengenoemd en die het eeuwige leven verwierf
 op 13 Tevet van het jaar In Eden (de tuin van) God waart gij (Ezechiël
 28:13), naar de grote telling.

Opdat hun nagedachtenis binnen de Gemeente Jesjoeroen (Israël) geen
 einde zou nemen,

Hebben zij nagelaten een deel van hun opbrengst (vgl. Psalm 17:14) en
 hun vermogen.

Daarvan vernieuwden zij ter ere van hun Formeerder en hun Schepper
 Voor deze gemeente een school en een gebedshuis

In het jaar Voor de oprechten past een lofied (Psalm 33:1):'

CHRONOGRAMMEN

I Samuël 7:17: 650 = 1890

Ezechiël 28:13: 5632 = 1872

Psalm 33:1: 652 = 1892

OPMERKING 'Chaveer' is een eretitel. De aanduiding 'naar Rama' in het chronogram van de sterfdatum van de man kan begrepen worden als 'naar de hemel', evenals de toespeeling op Eden in dat van de vrouw.

Plaquette

TEKST Deze resten van de oude synagoge zullen blijven getuigen van Israels geloof en vertrouwen in de verlossing van al zijn kinderen

Vlagtwedde zie Bourtange

Winschoten

Begraafplaats St. Vitusholt, herinneringsmonument

TEKST הנה האבן הזאת תהי לציון זכרון בני קהלתנו שנשבו על ידי אנשי דמים ומרמה בשנות תש"ב-תש"ה זכרם לא יסוף ממנו ומזרענו ישבעו שבע שמחות את פני ה

Blijvend zij de herinnering aan de kinderen onzer gemeente 446 in getal door de wrede hand der vijanden van ons weggerukt in de jaren 5702-5705 / 1942-1945 Mogen zij zetelen in Gods lichtglanzen.

VERTALING 'Zie deze steen zij tot teken van herinnering aan de zonen (leden) van onze gemeente die gevangen werden genomen door bloed-dorstige en bedriegelijke lieden (vgl. Psalm 55:24) in de jaren 702-705. Hun aandenken zal niet eindigen bij ons en bij ons nageslacht (vgl. Esther 9:28). Mogen zij verzadigd worden met een verzadiging van vreugden bij de Eeuwige (Psalm 17:11).'

OPMERKING De begraafplaats is niet vrij toegankelijk maar de tekst is het waard opgenomen te worden. Op St. Vitusholt staat ook het tweetalige monument dat op de voormalige begraafplaats aan de Liefkensstraat heeft gestaan totdat die in najaar 1969 werd geruimd en de stoffelijke resten van daar werden overgebracht naar St. Vitusholt.

Herinneringsmonument 'de Klaagmuur' (1977; M. van Ravenswaay) voor de voormalige synagoge, Bosstraat 24, bronzen reliëfs

TEKST RECHTS

על היכל אשר נטש
נשב בְּדָד וְנִבְקָה !
על חומות כי נִפְצוּ
על שרינו כי רָתְקוּ
על אֲבֵנֵי [!] קָרַר כִּי נִשְׁרָפוּ
על כְּהָנִים [!] כִּי קָשְׁלוּ
על מְלִכֵינוּ כִּי בָּאֵלֵהֵם [!] מָאָסוּ
נשב בְּדָד וְנִבְקָה !

TEKST LINKS

vanwege de tempel die verwoest is
zitten wij eenzaam neder en wenen

vanwege muren, die gescheurd zijn
vanwege onze glorie, die verdwenen is
vanwege onze grote mannen, die weg zijn
vanwege de kostbare stenen, die verbrand zijn
vanwege de priesters, die struikelden
vanwege onze koningen, die God hebben veracht
zitten we eenzaam neder en wenen

VERTALING Als vermeld.

OPMERKING Dit monument stond tot 1996 op het Israëlplein. De Hebreeuwse tekst herinnert aan de liturgische klaagzangen (קִינִיּוֹת) voor de Negende Av; de vocalisatie vertoont enige onverwachte trekjes.

Herinneringsmonument (Bert van Rinh, 2005), Israëlplein, stèle

TEKST (... namen)

ת' נ' צ' ב' ה' (= תהי נפשם צרורה בצרור החיים)
Hun ziel worde gebundeld in de bundel van het eeuwige leven

VERTALING Als vermeld. Vgl. I Samuel 25:29.

Winsum

Herinneringsmonument voormalige synagoge, Schoolstraat 24, plaquette

TEKST Opdat dit een teken zij onder u lieden. ... Wat zijn deze stenen?

לִזְכֹּר עַד עוֹלָם Tot eeuwig gedenken. Jozua 4:6,7.

VERTALING Als vermeld.

Zuidbroek

Begraafplaats, Botjesweg / 't Veen, herinneringsmonument

TEKST שֵׁם עוֹלָם אֶתָּן לוֹ

Een eeuwige naam zal ik hun geven

1942 – 1944

VERTALING Als vermeld. Jesaja 56:5.